

5. Suchasny`j literaturny`j proces: imena ta tendenciji : anality`chno-informacijne vy`dannya / Sums`ka obl. univers. nauk. b-ka ; uklad. S. V. Sagajdak, G. P. Kashuba. — Sumy`, 2008. — 16 p.
6. Kharchuk R. B. Suchasna ukrajins`ka proza: Postmoderny`j period : Navch. posib. / R. B. Kharchuk. — Kyiv: VCz "Akademiya", 2008. — 248 p.
7. Shcherbak Yu. Khronika mista Yaropolya / Yuriy Shcherbak. — Kharkiv : Folio, 2008. — 255 p.
8. Shcherbak Yu. Chas vely`koji gry`: Fantomy` 2079 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2012. — 440 p.
9. Shcherbak Yu. Chas smertokhry`stiv: Mirazhi 2077 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2011. — 480 p.
10. Shcherbak Yu. Chas ty`rana: Prozrinnya 2084 roku : roman / Yuriy Shcherbak. — Kyiv : Yaroslaviv Val, 2014. — 432 p.

УДК 821.161.2:82-31

ХРОНОТОП ТЕМНОТИ В РОМАНІ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасик М.В., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна
dobrogost1975@ukr.net

У статті проаналізовано роман У. Самчука «Темнота». З'ясовано, що хронотоп темноти відіграє роль своєрідного інформаційного сигналу, попередження персонажам і читачам. При цьому, порожнечу духовну і просторову письменник не розділяє. Він виявляє настрої, що панують у суспільстві, забезпечує наявність діалогів, у процесі розгортання яких художньо вирішується порушена проблематика.

Ключові слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

ХРОНОТОП ТЕМНОТЫ В РОМАНЕ УЛАСА САМЧУКА «ТЕМНОТА»

Стасык Н.В.

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье проанализирован роман У. Самчука «Темнота». Выяснено, что хронотоп темноты играет роль своеобразного информационного сигнала, предупреждения персонажам и читателям. При этом, пустоту духовную и пространственную писатель не разделяет. Он показывает настроения, царящие в обществе, обеспечивает наличие диалогов, в ходе развертывания которых художественно решается затронутая проблематика.

Ключевые слова: хронотоп, роман, герой, топос, образ.

THE CHRONOTOPE OF THE DARKNESS IN THE NOVEL "DARKNESS" BY ULAS SAMCHUK

Stasyk M.

Zaporizhzhian National University, Zhukovsky street, 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The novel "Darkness" by W. Samchuk is analyzed in the article. It was found, that the chronotope of the darkness played the role of an information signal, warning to the characters and readers. Moreover, the writer didn't share spiritual and space emptiness. This small presentative detail was fraught with huge power of generalization, rising to the level of the symbol. An image of the darkness was dialing clearer features with the deployment of plot. The writer used such words as «north, east» for the definition of it. Eventually, it could be determine as topos of the darkness (north, east, Russia). This topos is symbolic and metaphorical. It usually was in the way of an idyllic family life of the characters. Analyzing the features of space, we can note the organic unity of spatial attributes and temper of the characters. So space was the cause of their internal state and acts. The writer has revealed contradictions of contemporary society fuller, faced the space of the village and the darkness. Because of the experiment with time and space, the structure of analyzed novel has achieved a flexibility, depth, magnitude, synthesized the elements of social, ideological and educational novel.

Keywords: the chronotope, the novel, the character, topos, image.

Історія входження У. Самчука в український і світовий художній простір засвідчує, що за життя він так і не був прочитаний до кінця. Долю його творів ласкавою не назвеш. Як не назвеш такою долю самого автора, життя, творчість і громадсько-політична діяльність якого довгий час були білою плямою на літературній карті України. Творчість У. Самчука позначена глибоким проникненням у проблеми сьогодення й історії, філософським осмисленням суперечливої, а часом і трагічної долі своєї Вітчизни, її багатостраждального народу. Роман «Темнота», який є другою частиною трилогії «Ост», належать саме до таких творів.

Сьогодні багатогранна творчість У. Самчука привертає до себе значну увагу дослідників, зокрема Ю. Безхутрого, С. Бородіци, І. Бурлакової, М. Гона, Р. Гром'яка, А. Жив'юка, В. Кизилової, Ю. Мариненка, С. Пінчука, І. Руснак, М. Стасика, О. Слоньовської та ін. Однак особливості функціонування хронотопу в ідіостилі письменника майже не досліджені, що говорить про *актуальність* розвідки. Вирішення цього завдання дасть змогу глибше проникнути в секрети майстерності письменника, більш зримо побачити індивідуальні риси його стилю, зрозуміти причини ідейно-естетичного та емоційного впливу роману на не одне покоління читачів. Для детальної характеристики хронотопу обрано один роман, який має спільні риси з іншими творами письменника. Водночас хронотоп «Темноти» глибоко індивідуальний.

Увівши поняття хронотопу в літературознавство, М. Бахтін наголосив, що він має суттєве жанрове значення, а також є важливим в аспекті характеротворення. «Хронотоп як формально-змістова категорія визначає (значною мірою) і образ людини в літературі; цей образ завжди хронотопний за своєю суттю» [1, с. 235]. При цьому дослідник зауважує, що в межах хронотопічної системи можуть існувати різні хронотопи. Аналіз творів У. Самчука підтверджує цю тезу, адже у трилогії органічно поєднані топоси зустрічі, дороги, кімнати, порога тощо.

Одним із найважливіших хронотопів в аналізованому романі є хронотоп очікування. Він тісно переплітається з такою просторовою деталлю, як темнота. Вона є «вирізненням, вияскравленням саме якихось фрагментів чи то пейзажу, чи портрета і т. п.» [2, с. 202]. Темнота відіграє роль своєрідного інформаційного сигналу, попередження персонажам і читачам. Кожен із персонажів твору говорить про прихід чогось нового: «Розгортається і набирає розгону страшна, незбагненна сила, без початку і кінця, без напрямку і завдань. Темнота, що розправляє чорні крила над всесвітом і готова його закрити від обличчя сонця. Це відчуття виразно торкнуло уяву більшості присутніх, а дехто з них чітко, майже мацально відчув приявність суті того, що діється» [3, с. 33].

Кожен день приносить якісь вісті для жителів хутора Морозівки, ці вісті лякають, але відчувається надходження ще більших змін: «До хутора кожного дня приходять люди. Кожна людина – нова вістка» [3, с. 181]. Навіть природа реагує на зміни і очікує їх: «З півночі тягло гостро-колючим, підступно-непокірним вітриком» [3, с. 274].

Одним із найважливіших аспектів концепції людини і світу роману полягає в зображенні передчуття приходу «темноти». Ця дрібна образна деталь таїть у собі величезну силу узагальнення, підносячись при цьому до рівня символу. Вона ніби вирізьблюється в нашій свідомості, вбираючи в себе всі ознаки, усі риси загальної картини, загального образу. Образ темноти стає певним лейтмотивом у характеристиці героїв, у побудові складного образу епохи. «Повторення деталі виразно показує зміну, еволюцію образу», – зазначає М. Коцюбинська [4, с. 146]. Набираючи узагальнення, образ темноти набуває нових емоційних відтінків. Повторюючись, він зміцнюється, пов'язуючи окремі картини, думки, спостереження.

З розгортанням сюжету образ темноти набуває все чіткіших рис. Для її означення письменник використовує такі слова, як північ, схід. Врешті-решт це можна визначити

як топос темноти (півночі, сходу, Росії). Цей топос є символічним і метафоричним. Він майже завжди стоїть на заваді сімейно-ідилічного життя героїв. Якщо топос хутора проникнутий відчуттям побутового щоденного часу, що вимірюється насолодою і працею людини на землі, то топос темноти (півночі, сходу, Росії) якраз наповнений неприйняттям такого життя. Зіштовхнувши між собою ці два простори, письменник зміг повніше розкрити суперечності тогочасного суспільства.

У романі «Темнота» топос очікування майже відсутній, натомість превалує топос пустоти (порожнечі). Тісно пов'язуючись із внутрішнім світом персонажів, він є відкритим простором для розвитку дії в часі. Топос пустоти в романі наявний як у матеріально-просторовому плані, так і в психологічному вираженні. «Як письменник-реаліст, У. Самчук «бачить» і «відчуває» дійсність очима і душею селянина» [5, с. 50]. Тому цей топос особливо активно проявляється в місті, тут «ніхто його [Івана. — М.С.] ані чекає, ані кличе <...>. Яка шалена прострація, яка абсолютна порожнеча» [6, с. 61]. Подібне зображення знаходимо й у романі «Втеча від себе», однак у «Темноті» воно домінує й найбільше себе проявляє.

Притаманне відчуття порожнечі й іншим героям роману «Темнота». Так, Сопрон, ідучи вулицями Канева, відчуває якусь вбивчу атмосферу, якийсь порожній простір. Усе навкруги якимось дивно змінилось, «і те і не те», – каже Сопрон. Він шукає «живого місця і не знаходить» [6, с. 261]. На міське життя письменник дивиться очима селянина. І до цього моменту він протиставляв топос хутора і міста не на користь останнього. Помістивши Сопрона в постреволуційне місто, письменник намагається показати, що передусім там руйнується традиційна мораль. Хоча Сопрон і не є віруючим, однак він бачить, що в місті зруйновано храм, тобто зруйновано споконвічні уявлення про справедливість, чесність, порядність. Місто робить людину бездуховною, аморальною, і тому саме в місті з надзвичайною гостротою відчувається самотність, порожнеча і непотрібність людини як індивідуальності. На перший план має вийти сіра, покірнa маса. Власна воля і думка окремої людини повинна зникнути, бо держава визнає її шкідливою, непотрібною.

Чи не найважливішим центром організації простору історичних подій у літературі є місто. Як зазначає А. Дж. Тойнбі, «місто... є зменшеною копією великого світу» [7, с. 513]. Роль міста є, звичайно, важливою, й У. Самчук це визнає. Хоча для письменника ідеальною формою буття українського народу є хутір, однак письменник розуміє, що оволодіти містом – це оволодіти моделлю світу, пізнати один із його виявів, досягнути своєрідний момент істини. Українська державність орієнтується тільки на село і через це програє свій бій. Саме тому так сприймає місто Сопрон, а перші «негативні» риси нової влади герої Самчука бачать у просторі міста.

Аналізуючи особливості простору, можна відзначити органічну єдність просторових атрибутів і особливостей характерів героїв. Тобто простір зумовлює внутрішній стан персонажів та вмотивовує їх вчинки, «стає в текстах організуючим елементом, навколо якого будуються і непросторові його характеристики» [2, с. 280].

Візуально міський пейзаж стає непривабливим через сірість, породжену катастрофічними змінами. Зміни, породжені революцією, виявилися не такими, як колись собі уявляв Сопрон. Він «вертається... ніби після великої молитви, з тяжкою душею, але з якимось ніби проясненням в розумі» [6, с. 263]. У цьому випадку порожнеча вуличного простору схиляє персонажа до саморефлексії, самозаглиблення, самоаналізу і самоперетворення. Предметний світ міста наділяється гротескними рисами, грубо натуралістичними деталями, через які автор передає опис середовища. Топос міста відбиває глибоку дисгармонію між зовнішнім світом і психологічним станом персонажа.

Роман «Темнота» завершується топосом порожнечі, який активно функціонує впродовж усього розгортання сюжету. Порожнечу духовну і просторову письменник не розділяє: «Величезні кімнати Морозового будинку порожні. Видно було порожнечу на всіх предметах і навіть у повітрі. Мороз ще ніколи не почував себе в середовищі такої макабричної умовності <...>. Мороз вже знає, що його година вибила» [6, с. 491-492].

Символічними в цьому плані виглядають слова Афіногена Васильовича Левицького: «– Я, – казав він, – учив усіх Морозів, але цій останній [Вірочці, доньці Івана Мороза. — М.С.] хотілось дати не лише знання, але й **душу...**» [6, с. 348]. Тобто крім знань людині потрібно «дати» душу, і письменник на цьому акцентує нашу увагу.

Аналіз роману доводить правильність тези Д.С. Лихачова про вагомість просторово-часової організації художнього світу для збереження єдності змісту і форми літературного твору, оскільки «...складний зміст літературного твору невіддільний від форми» [8, с. 50].

Отже, у результаті експериментів із часом і простором структура аналізованого роману набула гнучкості, об'ємності, масштабності, синтезуючи в собі елементи роману соціального, ідеологічного та роману виховання. Просторово-часова модель У.Самчука виразно доносить до читача приховані можливості і психологічні механізми людської поведінки, створює цілісну картину дійсності з усіма її гострими суспільними, моральними, ідеологічними суперечностями і конфліктами. Значний інтерес становлять реалізовані в художній практиці прозаїка доміанти очікування, темноти, міста, що пов'язуються з простором хаосу і протиставляються при цьому семантиці топосу хутора. «Хутір» є сюжетотвірним та ідейним стрижнем, навколо якого формується проблематика і символіка твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. Вопросы литературы и эстетики / М. Бахтин. — М. : Худ. литература, 1975. — 502 с.
2. Лотман Ю. Структура художественного текста / Ю. Лотман. — М. : Искусство, 1970. — 383 с.
3. Самчук У. Морозів хутір / У. Самчук. — Регенсбург : Видання Михайла Борецького, 1948. — 584 с.
4. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова / М. Коцюбинська // Вступ до літературознавства : Хрестоматія / Упорядн. Н. І. Бернадська. — К. : Либідь, 1995. — С. 145–147.
5. Дорошенко Ю. Монументалізм творчості Уласа Самчука / Ю. Дорошенко // Вісник Луганського державного пед. університету ім. Т. Шевченка : Філологічні науки. — 2001. — № 4 (36). — С. 44–50.
6. Самчук У. Темнота : Роман у 2-ох частинах / У. Самчук. — Нью-Йорк : Українська вільна академія наук у США, 1957. — 494 с.
7. Тойнби А. Дж. Постижение истории : Сборник / А. Дж. Тойнби. — М. : Прогресс, 1991. — 736 с.
8. Лихачев Д. О филологии : Сборник / Д. О. Лихачев / Вст. стаття Л. Н. Дмитриева. — М. : Высш. школа, 1989. — 206 с.

REFERENCES

1. Bahtin M. Voprosyi literaturyi i estetiki / M. Bahtin. — M. : Hud. literatura, 1975. — 502 p.
2. Lotman Yu. Struktura hudozhestvennogo teksta / Yu. Lotman. — M. : Iskusstvo, 1970. — 383 p.
3. Samchuk U. Moroziv khutir / U. Samchuk. — Regensburh : Vydannia Mykhaila Boretskoho, 1948. — 584 p.

4. Kotsiubynska M. Literatura yak mystetstvo slova / M.Kotsiubynska // Vstup do literaturoznavstva: Khrestomatiia / Uporiadn. N.I.Bernadska. — K. : Lybid, 1995. — P. 145 – 147.
5. Doroshenko Yu. Monumentalizm tvorchosti Ulasa Samchuka / Yu.Doroshenko // Visnyk Luhanskoho derzhavnogo ped. universytetu im. T. Shevchenka : Filolohichni nauky. — 2001. — № 4 (36). — P. 44 – 50.
6. Samchuk U. Temnota: Roman u 2-okh chastynakh /U.Samchuk. — Niu-York : Ukrainaska vilna akademiia nauk u SShA, 1957. — 494 p.
7. Toynbi A.Dzh. Postizhenie istorii : Sbornik / A.Dzh.Toynbi. — M. : Progress, 1991. — 736 p.
8. Lihachev D. O filologii : Sbornik / D.O.Lihachev / Vst. statya L.N.Dmitrieva. — M. : Vyssh. shkola, 1989. — 206 p.

УДК 821.161.2-32.09

ОНТОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОЗИ МИХАЙЛА АНДРІЄНКА-НЕЧИТАЙЛА

Ткаченко Т.І., к. філол. н., доц., докторант

*Інститут філології Київського національного університету ім. Тараса Шевченка,
бул. Тараса Шевченка, 14, м. Київ, Україна*

tatiana001@ukr.net

У статті з'ясовуються особливості малої прози Михайла Андрієнка-Нечитайла (1894–1982), зокрема, розкриваються смислові доміанти, засоби характеротворення, студіюються світоглядні орієнтири письменника, визначається онтологічний вимір творів митця. Особливу увагу звернено на ідіостиль автора.

Ключові слова: існування, життя, автобіографізм, ілюзія, контраст, рефлексія.

ОНТОЛОГИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ ПРОЗЫ МИХАИЛА АНДРИЕНКО-НЕЧИТАЙЛО

Ткаченко Т.И.

*Институт филологии Киевского национального университета им. Тараса Шевченко,
бул. Тараса Шевченко, 14, г. Киев, Украина*

В статье исследуются особенности малой прозы Михаила Андриенко-Нечитайло (1894-1982), в частности, раскрываются смысловые доминанты, средства характерообразования, мировоззренческие ориентиры писателя, определяется онтологическое измерение произведений. Особое внимание обращено на индивидуальный стиль автора.

Ключевые слова: существование, жизнь, автобиографизм, иллюзия, контраст, рефлексия.

THE ONTOLOGICAL DIMENSION OF THE PROSE OF MYHAILO ANDRIYENKO-NECHYTAJLO

Tkachenko T.I.

*The Institute of Philology of Taras Shevchenko National University of Kyiv
14 Taras Shevchenko Blvd, Kyiv, Ukraine*

The paper deals with the peculiarities of the prose of Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo (1894–1982). It clarifies the sensible dominants, means of character's creation and author's world outlook.

Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo is famous Ukrainian artist. In 1960th he presents the samples of small prose in Diaspora magazine «Suchasnist». The writer underlines ambivalent essence of man, internal fighting of good and evil. This antinomy of concepts «to be» and «to seem» determines the semantic bar of his literary work.

Myhajlo Andriyenko-Nechytajlo believes in fatum. In the story «Coincidences» teller helps three women by turns. These meetings-coincidences induce narrator to the philosophical reflections in relation to the unclearness of life. The author presents conception of «biographic map». Life is ambivalent, certain and situation at the same time. Insight helps an artist to create and a man to take the right decision.